

da abdesti bozacağı, hafif ve uzun uyku-
da ise yeniden abdest almanın mendup
olduğu görüşü benimsenmiştir. Bazıları,
vücuttan yel çıkmasına imkân vermeye-
cek şekilde oturarak uyumanın abdesti
bozmayacağını kabul ederler. Bu mezhe-
bin fakihleri yatarak ve secde halinde uyu-
mada her türlü uykunun abdesti bozaca-
ğı, fakat bir şeye dayanmadan ayakta uyu-
mada abdesti bozmayacağı hükmünü ver-
mişlerdir (İbn Rüşd, I, 28-29; İbn Cüzey, s.
27; Ahmed b. Guneym, I, 178-179). Hanbe-
lî fakihler de uykunun abdesti bozup boz-
mayacağına hükmederken uykunun azlık
ve çokluğu ile uyuma şeklini dikkate alır-
lar. Bu mezhepte azlık ve çokluğu belirle-
mek için örfün esas alınması, uyuyanın
şekil değiştirip değiştirmemesine veya rü-
ya görüp görmemesine bakılması gibi öl-
çüler benimsenmiştir. Yatarak uyumada
az veya çok uykunun abdesti bozacağı, otu-
rarak uyumada ise az uykunun abdesti
bozmayıp çok uykunun bozacağı kabul edil-
miştir. Kıyam halinde uyuma oturarak uyu-
ma gibi sayılırken rükû ve secde halinde
uyuma bir görüşe göre yatarak uyuma,
diğer bir görüşe göre ise oturarak uyu-
ma gibi kabul edilmiştir (İbn Kudâme, I,
196-199). Ca'ferîler'de de görme ve işitme
duyularına galip gelen uyku abdesti bozar.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Tahâret", 30, 79; Tirmizî, "Tahâ-
ret", 87; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 78; Kâsânî, *Bedâ'î'*,
I, 30-31; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstan-
bul 1985, I, 28-29; Muvaffakuddîn İbn Kudâme,
el-Muğni, Beyrut 1404/1984, I, 196-199; Neve-
vî, *el-Mecmû'* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd -
v.dğr.), Beyrut 1971, II, 459-460; Abdülazîz el-Bu-
hârî, *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut 1991, IV, 457-460; İbn
Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut 1998, s.
27; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâ-
hu'l-münîr* (nşr. Abdülazîm eş-Şinnâvî), Kahire
1977, s.163; Teftâzânî, *el-Telvih*, Beyrut, ts. (Dâ-
rü'l-kütübü'l-ilmîyye), II, 169; Haskeffî, *ed-Dürrü'l-
muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* içinde), İst-
anbul 1307, I, 132; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*
(Kahire), I, 141-143; Ahmed b. Guneym en-Nef-
râvî, *el-Fevâkihü'd-devâni*, Beyrut 1997, I, 178-
179; Abdülkerîm Zeydân, *el-Veciz fi uşûli'l-fikh*,
Bağdad 1973, s. 82-83; Vehbe ez-Zühayfî, *Uşû-
lü'l-fikhî'l-İslâmî*, Dimaşk 1986, I, 172; Hüseyin
Halef el-Cübûrî, "Avânzü'l-ehlîyye 'inde'l-uşûliyy-
yîn", Mekke 1408/1988, s. 231-241; Abdullah b.
Yûsuf el-Cüdey', *Teyşîru 'ilmi uşûli'l-fikh*, Bey-
rut 1998, s. 92-93; M. Rewâs Kal'acî, *el-Mevsû'a-
tü'l-fıkhiyyetü'l-müeyssere*, Beyrut 1421/2000,
s. 911-913; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'anın
Amaçları Açısından Uykunun Hakkında Bir Değer-
lendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni-
versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Kahra-
manmaraş 2004, s. 45-77; Velid M. Abdülazîz el-
Hamed, "Zâhîretü'n-nevm fi'l-Kur'ân ve's-sün-
ne", *Mecelletü's-serî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*,
XXII/71, Küveyt 2007, s. 15-82; "Nevm", *Mv.F*,
XLII, 15-24.



ABDÜSSELÂM ARI

UYÛNÜ'L-AHBÂR

(عيون الأخبار)

İbn Kuteybe'nin

(ö. 276/889)

edeb ve muhâdarât ile
değişik konulara dair eseri.

Müellif uzun yıllar içinde derlediği dil,
edebiyat, muhâdarât, tarih ve genel kül-
türle ilgili malzemeyi 266 (879) yılından az
önce gözden geçirmiş, malzemenin bir kıs-
mını müstakil eserlerde toplamış, geri ka-
lanıyla da bu hacimli kitabını yazmıştır.
Müstakil eserleri *Kitâbü'l-Eşribe*, *Kitâ-
bü'l-Ma'ârif*, *Kitâbü'ş-Şî'r* (*ve's-su'arâ*),
Kitâbü Te'vîli (*Ta'bîri*)'r-rü'yâ'dır. "Uyû-
nü'l-ahbâr" bir mukaddimeyle on bölümden
(kitab) meydana gelmektedir. Mukad-
dimede eserin amacı, yazılış sebebi, tas-
nif tarzı, bölümlerin içeriği anlatıldıktan
sonra fihristine yer verilmiştir. Bu nitelik-
leriyle eser modern zamanların telif yön-
temini hatırlatan kadîm örneklerden biri-
dir. Mukaddimede ayrıca eserin düzgün
konuşup yazabilmek için gerekli edebiyat
ve kültür malzemesini kapsadığı, gerek
seçkin ve aydın kesimin gerek yönetici sı-
nıfın gerekse halkın edebî ihtiyacını karşı-
layacak bir kültür hazinesi şeklinde düzen-
lendiği belirtilmektedir. Bablar halinde tas-
nif edilen "Uyûnü'l-ahbâr"da aranan konu-
ya kolayca ulaşılabilmesi için her bab altı-
nda ilgili malzeme özet halinde verilmiş;
ulemâ, hükemâ, üdebâ, bülegâ ve şuarâ
sözlerinden, hükümdarların hayatından ve
önceki neslin eserlerinden en güzel örnek-
ler seçilerek bir araya getirilmiştir. Eserini
her damak zevkine hitap eden bir sof-
raya benzeten İbn Kuteybe dünya ve âhi-
ret hayatına, günlük hayatın birçok yönü-
ne dair bilgilere, ciddi, şaka, latife, mizah,
zühde, takvâyâ, hatta cinsî hayatla ilgili
fıkralara kadar değişik konulara yer verdi-
ğini belirtmektedir. Selef-i-sâlihînin âdeti
üzere hayatın tabii akışı içindeki bu konu-
lara temas edilmesinin ahlâksızlık ve gü-
nah olmadığını, asıl günahın namusu kir-
letmek, yalan söylemek, yalancı şahitlik
yapmak, gıybet etmek gibi tutum ve dav-
ranışlar olduğunu, esasen okuyucuyu din-
lendirmek amacıyla bu tür fıkraların
"çorbada tuz" kabilinden kaydedildiğini
açıklamaktadır. Müellif az miktarda değer-
siz haber ve şiirlere yer verilmesini güze-
lin kadrinin çirkinle mukayese edilmesiyle
bilinebileceği gerekçesine bağlamaktadır.
Bu arada dili bozuk bazı avamî nüktelerin
düzeltimeden naklinin fıkra ruhuna ve za-
rafete daha uygun düştüğü ifade edilmiş-
tir. Kitap bazı konuların tam işlenmediği iz-

lenimi verse de bu durum, dalginlık sonu-
cu değil eserin bütününde benzeri konu-
ların birkaç yerde geçmesiyle izah edilmiş-
tir ("Uyûnü'l-ahbâr", müellifin mukaddime-
si, I, 1, 1-2). Her bölümde ilgili haber, hikmet-
li söz, fıkra ve şiirler sırasıyla zikredilmiş,
bazı haberler muttasıl senedle kaydedil-
miş, "Bir Hint kitabında okudum ki ..." şe-
kinde iktibaslara yer verilmiştir. Eserde baş-
ta İbnü'l-Mukaffa'nın kitapları olmak üzere
Asmaî, Medâinî, Câhiz, Ebû Hâtim es-Si-
cistânî gibi âlimlerin eserleriyle adı geçen
yabancı kültürlerle ait bazı kaynaklardan
faydalanılmıştır.

Bölümlerin içeriği şöylece özetlenebilir:

1. Kitâbü's-Sultân. Hükümdarlarda aranan
özellikler, maiyetlerinde bulunanların uy-
maları gereken âdâb; vali, kadî, hâcib, kâ-
tip seçimi ve tayininde dikkat edilecek hu-
suslar vb. konulara dair haber, şiir ve fık-
ralar. 2. Kitâbü'l-Harb ve'l-fürûsiyye. Sa-
vaş âdâbı ve taktikleri, silâhlar, ordu, as-
ker ve gazilerle sefere gidenlere emir ve
tavsiyeler, yiğitlere ve korkaklara dair ha-
ber, şiir ve fıkralar. 3. Kitâbü's-Sü'düd. Sey-
yidlik âlâmetleri, eşraf ve seyyidlerde ara-
nan faziletlerle onlarda bulunmaması ge-
reken kötü huylar, onlarla aynı mecliste
bulunma, elbise, güzel koku, mizah vb.
konulara dair haber, şiir ve fıkralar. 4. Ki-
tâbü't-Tabâi' ve'l-ahlâk. Haset, gıybet, ko-
ğuculuk, yalancılık, cimrilik, ahmaklık gibi
huylarla hayvanların tabiatına dair haber,
şiir ve fıkralar. 5. Kitâbü'l-İlm ve'l-beyân.
İlim, âlimler, öğrenciler, kitaplar, ezberle-
me, Kur'an ve din üzerinde konuşma, eği-
timsicilerin öğütleri, beyân, belâgat, konu-
şma ve cevapta letâfet ve hüsn-i ta'rîz, hut-
be, makâme vb. hususlara dair haber, şi-
ir ve fıkralar. 6. Kitâbü'z-Zühd. Zâhidlerin
özellikleri, zühde dair sözleri, dua, münâ-
cât, ağlama, zikr-i dünyâ, teheccüd, ölüm,
yaşlılık, sabır, yakîn, şükür, tutumluluk, ka-
naat, rıza, zâhidlerin halife ve hükümdar-
lar nazdindeki mevkileri, öğütleri gibi ko-
nulara dair haber, şiir ve fıkralar. 7. Kitâbü'l-
İhvân. Dost kazanmaya teşvik, dost seçi-
mi, dostun dosta karşı görevleri, dostlar
arasında sevgi, ziyaretler, kucaklaşma, to-
kalaşma, veda, hediyeleşme, kutlama, has-
ta ziyareti, tâziye, kötü dostlar, akraba ve
çocuklar, özür beyanı, serzeniş, dostlar ara-
sında öfke, düşmanlık gibi konularda ha-
ber, şiir ve fıkralar. 8. Kitâbü'l-Havâ'ic. İht-
iyacın gizlenmesi, sabır, gayret, hediye,
rüşvet, ihtiyacı güzel sözle açıklama, iht-
iyaç arzında güvenilen kimseler, ihtiyacı
karşılama-reddetme, ihtiyacı karşılamaya
teşvik, söz verme, sözünü tutma ve iffetli
olmaya dair haber, şiir ve fıkralar. 9. Kitâ-

UYÜNÜ'İ-AHBÂR

bü't-Ta'âm. Yemek çeşitleri, sofrâ âdâbı, oburlar, açlık, yemek daveti, yemek vermede cimriler, beden sağlığı, sağlığa yararlı gıda, perhiz ve ilaçlar, yemeklerin yarar ve zararları, Arap ve Acem tıbbı gibi konularla ilgili haber, şiir ve fıkralar. 10. Kitâbü'n-Nisâ'. Kadınların yaratılışları ve ahlâkları, güzellik-cirkinlik, evlenmede tercih edilmesi gereken kadınlar, kız isteme ve evlilik âdâbı, kadınlarla muâşeret siyaseti, cinsel hayat ve doğum gibi konularda haber, şiir ve fıkralar.

'Uyünü'l-ahbâr dil, edebiyat, tarih, âdet, gelenek vb. bakımından daha sonra yazılmış çeşitli eserlerin, özellikle edep ve muhâdarâta dair kitapların başlıca kaynaklarından biridir. Endülüslü İbn Abdürabbih el-'İkdü'l-ferid'inde ana ve alt bölümlerle içerik bakımından 'Uyünü'l-ahbâr'ı aynen taklit etmiş, bölümler altına bazı ilâvelerle eserini oluşturmuştur. 'Uyünü'l-ahbâr, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin el-Egânî'si, Müberred'in el-Kâmil'i, Ebü Hayyân et-Tevhîdî'nin el-Beşâ'ir ve 'z-zehâ'ir'i, İzzeddin İbnü'l-Esir'in el-Kâmil'i gibi önemli eserlerin temel kaynaklarıdır. Köprülü Kütüphanesi'nde (nr. 1344) ve Petersburg'da (nr. 691) yazma nüshaları bulunan eserin ilk dört bölümünü Carl Brockelmann hazırlamış ve bölümler halinde yayımlamıştır (Kitâb as-Sultân, Weimar 1898; Berlin 1900; Kitâb al-Harb, Strassburg 1903; Kitâb as-Su'dud, Strassburg 1906; Kitâb at-Tabâ'î ve'l-ahlâk, Strassburg 1908). Eserin tam neşri, Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'nin edebiyat kısmı tarafından Ahmed Zekî el-Adevî başkanlığında yapılmış (I, Kahire 1343/1925; II, 1346/1928; III, 1348/1930; IV, 1349/1930; I-IV, 1963), daha sonra Yûsuf Ali Tavîl eserin ilmî neşrini gerçekleştirmiştir (I-IV, Beyrut 1986). Eserden bazı kısımlar ve seçmeler ayrıca basılmıştır (Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî, el-Muhtâr min Kitâbi 'Uyünü'l-ahbâr, Kahire 1960; Min Kitâbi 'Uyünü'l-ahbâr: el-Harb ve'l-furûsiyye, Dimaşk 1977). Josef Horovitz kitaptan İngilizce'ye kısmen bir çeviri yapmış (IC, IV [1930], s. 171-198, 331-362, 487-530; V [1931], s. 1-27, 194-224), ancak bunu tamamlamaya ömrü yetmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, 'Uyünü'l-ahbâr, müellifin mukaddimesi, I, 1-4; ayrıca bk. Ahmed Zekî el-Adevî'nin girişi, IV, 5-11; a.e. (Tavîl), neşredenin girişi, I, 3-9; Brockelmann, GAL, I, 121; Abdülcebbâr Abdurrahman, Zehâ'irü't-türâşî'l-'Arabîyyi'l-İslâmî, [baskı yeri yok] 1401/1981, I, 212; W. Werkmeister, Quellenuntersuchungen zum Kitâb al-'İqd al-Farîd des Andalusiers Ibn Abdürabbih (246/860-328/940), Berlin 1983, s. 62-77; el-Eb Tûtel el-Yesûî, "Kitâbü 'Uyünü'l-ahbâr", el-Meşrik,

XXXII, Beyrut 1932, s. 458-463; Hüseyin Varol, "İbn Kuteybe ve Eserleri", EAÜİFD, IV (1986), s. 150; İbrâhim el-Ebyârî, "'Uyünü'l-ahbâr li'bn Kuteybe", Tî, II, 335-340.



İSMAİL DURMUŞ

UYÜNÜ'İ-ENBÂ

(عيون الأنبا)

İbn Ebü Usaybia'nın
(ö. 668/1269)

başta tıp olmak üzere düşünce,
bilim ve kültür tarihi
niteliğindeki biyografik eseri
(bk. İBN EBÜ USAYBİA).

UYUŞTURUCU

Uyuşturucu Türkçe'de yeni bir kelime olup bunun karşılığında Arapça ve Farsça'da muhaddir (örtün, kapayan), Batı dillerinde Yunanca narke (uyku) kökünden narkotik kullanılır. Uyuşturucu maddelerin eskiden beri tıpta kullanımından dolayı birçok dilde ilaç anlamı taşıyan kelimeler aynı zamanda uyuşturucu maddeleri de ifade eder. Sürekli yeni türlerinin ortaya çıkması, farklı etkiler bırakması ve farklı amaçlarla kullanılmasından dolayı genel bir tanımla bulunmamasıyla birlikte kişide önüne geçilmez bir bağımlılık durumu oluşturma, ruhî ve fizikî tahribata yol açma, merkezî sinir sistemini etkileme, kullanılan miktarı giderek arttırma eğilimine yol açma, besinler kapsamında sayılmama gibi özellikler uyuşturucu türlerinin hemen hepsinde yer alır. Tıp dilinde "psikoaktif" denilen ve bağımlılık yapan maddeler içinde tütün mâmulleri ve alkollü içkilerle birlikte bulunan uyuşturucular insan vücuduna etkileri ve cinslerine göre sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda tütün ve alkollü içkiler dışında kalan uyuşturucu maddeler afyon ve türevleri, hallüsinojen maddeler (esrar, LSD), uyarıcılar (kokain, amfetamin vb.), uyku ilaçları (barbitüratlar gibi) ve diğer yatıştırıcılarla uçucu maddeler (tiner, yapıştırıcılar, çakmak gazları vb.) uyuşturucu başlığı altında toplandığı gibi cinslerine göre uyuşturucular doğal (esrar, eroin, kokain vb.) ve sentetik (ecstasy, captagon, amfetamin, metamfemin vb.) olarak da sınıflandırılabilir.

Etkileri ve zararları bakımından aralarında bazı farklılıklar bulunan bu maddeleri kullananlarda bir müddet sonra davranış bozuklukları başlar. Vücut maddenin cinsine göre tolerans geliştirebildiğinden alıştıkça sürekli daha fazlasını ister. Yokluğu halinde ise çarpıntı, nabızda artma, titreme, hayal görme ve bazı nörolo-

jik bozukluklar ortaya çıkar. Bu maddelerin alım satımı kontrollü ya da yasak olduğundan piyasada yüksek fiyatlarla alınıp satılabilir. Hayatları bu tür maddeleri elde edip kullanma etrafında dönmeye başlayan bağımlılar uyuşturucu elde etmek için her şeylerini feda edebilirler; her türlü suçla itilebilecek potansiyel suçlu haline gelirler; içine düştükleri ruhî ve mânevî çöküntünün yanında bedenî hastalıklarla da karşılaşabilirler. Uyuşturucu bağımlılığı kişilik bozuklukları, aile ve çevre etkilerinden kaynaklanabileceği gibi çeşitli toplumlarda ve bazı dönemlerde bütün topluma yayılarak normal karşılanan bir âdet haline de gelebilir. Uyuşturucu müptelâ olanların genelde sosyal ve ailevî ilişkileri bozulur, sorumluluklarını yerine getiremezler. Eşler ve çocuklar arasında geçimsizlik ve aile faciaları ortaya çıkar. Bu konuda yapılan araştırmalar, uyuşturucu kullanımı ile suç arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ekonomik ve farmakolojik faktörlere bağlamaktadır. Uyuşturucu bağımlıları ve kullancıları, ihtiyaç duydukları uyuşturucuyu alabilmek için yeterli maddî imkâna sahip olmadıkları zaman ahlâk dışı yollara başvurarak para temin etme yoluna gidebilmektedir. Öte yandan uyuşturucu kullanan kimseler uyuşturucunun etkisinde iken istem dışı suç işleyebilmektedir. Araştırmalar, bir kısım suçluların uyuşturucunun etkisinde gerek aile fertlerine gerekse çevredeki kimselere karşı şiddet uyguladıklarını ve bir sonraki kullanım için maddî gelir elde etmeye yönelik hırsızlık vb. suçlar işlediklerini ortaya koymuştur.

Uyuşturucu maddeler iki gruba ayrılabilir. Bir kısmı afyon ve esrar gibi doğrudan bitkilerden elde edilen ve eskiden beri bilinen doğal uyuşturuculardır. Bir kısmı da sentetiktir ve günümüzde yüzlerce türü bulunmaktadır. Bunların inorganik madde veya hayvansal ürün kökenli olanları varsa da çoğunlukla bitki kökenli çeşitli maddelerin kimyasal işlemlere tâbi tutulmasıyla elde edilir. En yaygın kullanılan uyuşturucular şöylece sıralanabilir: a) Afyon ve Türevleri. Haşhaş bitkisinden çıkarılan afyon kullancıda keyif verici ve rahatlatıcı bir etki yapar. Haşhaş dünyada birçok ülkede yetiştirilmekte, ancak son yıllarda uyuşturucu olarak kullanılan afyon ve türevlerinin büyük kısmı Afganistan'da üretilen haşhaştan elde edilmektedir. Haşhaş Türkiye'de de bazı bölgelerde kontrollü şekilde ekilmekte, ancak sıkı denetimler yapılmakta, üretilen afyon gıda ve ilaç sanayiinde kullanılmaktadır. Yine afyonun türevleri olan morfin ve kodein tıpta çe-